

Ochrona dzieci i młodzieży

Zapobieganie i przeciwdziałanie przemocy w cyberprzestrzeni

**GRZEGORZ WALENDZIK,
KRZYSZTOF WILKOSZ**

Nowoczesne technologie komunikacyjne nieodwracalnie zmieniły rzeczywistość. Wielu ludzi, zwłaszcza młodych, nie wyobraża sobie życia bez stałego bycia online, używania telefonu komórkowego, komputera, tabletu czy przynależności do portalu społecznościowego. Bycie online nie tylko staje się okazją do kreowania nowej rzeczywistości bez wychodzenia z domu, w tym budowania wizerunku własnego lub innych, w dużej mierze wypełnia także czas wolny. We współczesnym świecie sieć internetowa zastępuje tradycyjne formy działalności człowieka. Dotyczy to także zjawiska przemocy. Najwyższa Izba Kontroli, ze względu na wagę problemu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, objęła kontrolą¹ podmioty odgrywające kluczową rolę we wspieraniu rodziców usiłujących poradzić sobie z jego rozwiązaniem.

Uwarunkowania

Cyberprzemoc jest jednym z wielu negatywnych zjawisk, z którym mogą zetknąć się młode osoby w wirtualnym świecie. Największe zagrożenie dotyczy małoletnich, którzy są szczególnie narażeni na tego rodzaju przemoc, jak również pozostają najbardziej bezbronni w „cyberdżungli”. Dlatego też ważne jest wykrywanie tego typu zachowań przez właściwe instytucje oraz zapobieganie i przeciwdziałanie

im. Jest to możliwe jedynie przez realizację działań zaplanowanych na podstawie wiarygodnych informacji i skorelowanych ze sobą czynności. Organy odpowiedzialne za politykę edukacyjną oraz ochronę obywateli powinny stworzyć ramy i kierunki działań podległych im jednostek w celu zapewnienia jednolitości i skuteczności postępowania.

Cyberprzemoc to pojęcie utożsamiane z aktami agresji i przemocy stosowanymi

¹ Artykuł opracowany na podstawie Informacji o wynikach kontroli *Zapobieganie i przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży*, nr ewid. P/17/071, Delegatura NIK w Kielcach, październik 2017 r.

za pomocą technologii informacyjnych i komunikacyjnych². To powtarzające się umyślne działania sprawców, takie jak: prześladowanie, zastraszanie, nękanie i wyśmiewanie z wykorzystaniem Internetu i narzędzi elektronicznych, m.in. sms-ów, e-maili, czatów, witryn i forów dyskusyjnych, naruszające prawa lub dobra osobiste osób, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne ofiar. Charakteryzuje się wysoką anonimowością sprawcy oraz „znaczącą siłą rażenia” ze względu na wykorzystanie mediów elektronicznych.

Formami cyberprzemocy są: rozsyłanie kompromitujących materiałów, np. zdjęć i filmów, włamywanie się na konta pocztowe i konta komunikatorów w celu rozsyłania prywatnych lub fałszywych informacji, tworzenie ośmieszających lub dyskredytujących stron www, fałszywych blogów i profili na portalach społecznościowych³. Cyberprzemoc może dotknąć wszystkich użytkowników Internetu, bez względu na wiek czy poziom umiejętności posługiwania się komputerem⁴.

Termin cyberprzemoc bywa często zastępowany takimi wyrażeniami jak: cyberbullying, cybermobbing, e-mobbing, przemoc internetowa, agresja elektroniczna. Kompromitujące zdjęcia, filmy czy informacje potrafią zrobić w Internecie bardzo szybko „karierę”, a ich usunięcie jest często niemożliwe. Dodatkową uciążliwością dla

ofiar cyberprzemocy jest stałe narażenie na atak, niezależnie od pory dnia i miejsca przebywania zarówno sprawcy, jak i ofiary. Istotną cechą cyberprzemocy jest niski stopień kontroli tego typu zjawiska.

Pierwsze wzmianki dotyczące zjawiska przemocy rówieśniczej w Sieci pojawiły się na początku 2000 r. i dotyczyły uczniów z Japonii, Stanów Zjednoczonych i Kanady. Sprawy te polegały na przykład na nagraniu kamerą w telefonie komórkowym ucznia w krępującej sytuacji w szkolnej szatni; przerobieniu zdjęcia uczennicy na fotografię o charakterze pornograficznym; upublicznieniu filmu, w którym chłopiec nieporadnie odgrywa scenę walki z filmu „Gwiezdne Wojny”. Wszystkie te działania zyskały rozgłos przez upublicznienie materiałów w Internecie, a niektóre ofiary poniosły bardzo poważne konsekwencje⁵. W opracowaniach dotyczących początków cyberprzemocy najczęściej przytaczany jest ostatni z wymienionych wyżej przykładów. Jego bohater po załamaniu nerwowym zmienił miejsce zamieszkania wraz z rodziną i przez kilka lat pozostawał pod ścisłą opieką psychiatryczną.

Badania socjologiczne pokazały, że cyberprzemoc to nie tylko jednostkowe przypadki, ale codzienne zjawisko wśród dzieci i młodzieży, którego skala, w zależności od przyjętej definicji problemu i metody badawczej, może dotyczyć

² A. Zellma: *Współpraca policji z rodziną w przeciwdziałaniu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży – możliwości czy utopia?*, „Studia Warmińskie” nr 51/2014, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, s. 205.

³ L. Albański: *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa), Jelenia Góra 2010 r., s. 44-45.

⁴ <<http://www.saferinternet.pl/pl/cyberprzemoc>>, data dostępu 14.11.2016.

⁵ <sieciaki.cba.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=108:historia-cyberprzemocy&catid=108:historia-problemu-&Itemid=69>; data dostępu 1 grudnia 2016 r.

od 20% do nawet ponad połowy dzieci i młodzieży⁶.

W Polsce o problemie przemocy rówieśniczej z użyciem mediów elektronicznych zrobiło się głośno wraz z historią gdańskiej gimnazjalistki, która była jej ofiarą i popełniła samobójstwo. Jedną z przyczyn samobójstwa było nagranie dokonanego na niej gwałtu kamerą umieszczoną w telefonie komórkowym. Domniemywano, że groźba upublicznienia filmu przyczyniła się do tragicznego finału tej historii⁷. W ostatnim czasie coraz częściej media przytaczają poważne przypadki cyberprzemocy. I tak, 30 listopada 2016 r. doniesiono o dwóch próbach samobójczych w jednym z gizyckich gimnazjów (jednego z uczniów nie udało się uratować) wywołanych najprawdopodobniej atakami nienawiści w Sieci⁸. Podobnie jak w innych krajach, badania w Polsce pokazują, że nagłośnione przez media sytuacje to jedynie mały wycinek powszechnie występującego zjawiska.

Autorzy badań zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, w zależności od okresu prowadzonych badań, populacji badanych uczniów (jej rozkładu wiekowego oraz struktury), a także sposobu i rodzaju stawianych pytań wskazują, że problem cyberprzemocy dotyczy od 6% do 60% ankietowanych.

Niepokojące jest również to, że skala cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży

z roku na rok rośnie. Raport EU Kids Online z 2010 r. wskazał, iż 6% dzieci w wieku 9-16 lat mieszkających w państwach Unii Europejskiej, doznało przemocy elektronicznej⁹. Późniejszy o cztery lata raport Net Children Go Mobile, przeprowadzony w siedmiu krajach UE, wskazał już na odsetek 12% dzieci w tym samym wieku¹⁰. Raport EU Kids Online dzieli kraje UE na trzy grupy w zależności od ryzyka wystąpienia tego zjawiska. Obrazuje to mapa na s. 55.

Dane wskazujące, że istnieje problem cyberprzemocy wśród młodzieży szkolnej nie są zbieżne z informacjami upublicznianymi przez kuratoria oświaty. Media donoszą, że zdaniem kuratoriów oświaty w szkołach bardzo rzadko dochodzi do agresji rówieśniczej. Powyższe oświadczenia dziwią ekspertów, zdaniem których powodem jest nie tylko niechęć do mówienia o tym, ale również „wyciszenie” takich spraw w szkołach. Według Dziennika Gazeta Prawna¹¹, dyrektorzy placówek oświatowych nie informują kuratorów o przemocy rówieśniczej wśród uczniów (w tym tej dokonywanej drogą elektroniczną). Takie wiadomości są niechętnie przekazywane gminom oraz rodzicom. Zdaniem ekspertów dyrektorzy nie chcą ich nagłaśniać, bo ma to wpływ na wizerunek placówki, a ponadto kończy się kontrolą kuratoriów i organów prowadzących.

⁶ Zob. Ł. Wojtasik: *Cyberprzemoc – charakterystyka zjawiska, skala problemu, działania profilaktyczne*, Fundacja Dzieci Niczyje (2008), <<http://webcontrol.pl/art/cyberprzemoc.pdf>>, data dostępu 14.11.2016.

⁷ Patrz przyp. 5.

⁸ <<https://panorama.tvp.pl/28038493/nienawisc-w-sieci>>, data dostępu 1.12.2016.

⁹ E. J. Helsper, V. Kalmus, U. Hasebrink, B. Sagvari, J. de Haan: *Country classification. Opportunities, risks, harm and parental mediation*. LSE Publishing, EU Kids Online, (2013).

¹⁰ G. Mascheroni & A. Cuman (2014): *Net Children Go Mobile: Final report. Deliverables D.4 & D%2*. Milano: Educatt.

¹¹ „Dziennik Gazeta Prawna”, 21.11.2016, nr 224 (4371).

Tabela 1. Wyniki wybranych badań dotyczących problemu cyberprzemocy (wybrane aspekty)

Badanie	Pytanie badawcze	Wynik/ Odpowiedzi twierdzące (w%)
Badania dr. hab. Jacka Pyżalskiego, publikacja „Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży” (2010)	Obrażałem lub wyzywałem podczas gier online	36
	Przynajmniej raz wysłałem wiadomości przez komunikator, aby kogoś obrazić lub wystraszyć	40
	Przynajmniej raz celowo wykluczyłem kogoś lub nie dopuściłem do grona znajomych w Internecie, żeby mu dokuczyć	31
	Byłem zaangażowany w cyberprzemoc jako sprawca, ofiara lub sprawca-ofiara	33
Raport EU Kids Online (2010)	Odsetek dzieci w wieku 9-16 lat, które doznały przemocy elektronicznej	6
Raport Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego (2011)	Otrzymałem obraźliwego maila lub wiadomość gadu-gadu	11
Raport Net Children Go Mobile (2014)	Doświadczyłem opublikowania wbrew swej woli materiałów na swój temat w Internecie	5
	Odsetek dzieci w wieku 9-16 lat, które doznały przemocy elektronicznej	12
Raport IBE Bezpieczeństwo i klimat społeczny w polskich szkołach (2015)	Agresja elektroniczna – gimnazjum	29
	Agresja elektroniczna – szkoła podstawowa	25
Nastolatki 3.0 badanie NASK (2016)	Zdarzyło się, że ktoś użył Internetu do poniżania, ośmieszania mnie	19,4
	Zdarzyło się, że ktoś użył Internetu do wyzywania mnie	32,2
	Spotkałem się z sytuacją, że ktoś użył Internetu do poniżania, ośmieszania mojego znajomego	58,1
	Spotkałem się z sytuacją, że ktoś użył Internetu do wyzywania mojego znajomego	59,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

Działania mające charakter cyberprzemocy przybierają lżejszą formę, na przykład: sms-ów i e-maili zawierających obraźliwe treści służące: obrażaniu, zastraszaniu, poniżaniu kogoś oraz drastyczną; chodzi na przykład o: dręczenie przez używanie komunikatorów internetowych, tworzenie

witryn internetowych, wpisy na forach dyskusyjnych. Inną formą cyberprzemocy jest robienie zdjęć telefonami komórkowymi, rejestrowanie filmów i udostępnianie ich w Sieci bez zgody osoby nagrywanej. Za cyberprzemoc uważa się także podszywanie pod kogoś w Internecie i za pomocą

Rysunek 1. Ryzyko wystąpienia cyberprzemocy

Źródło: Ekspertyza biegłego powołanego w trakcie kontroli NIK, na podstawie Raportu EU Kids Online.

telefonu komórkowego oraz włamania na konta pocztowe i konta komunikatorów w celu rozsyłania kompromitujących wiadomości.

Wśród negatywnych skutków wynikających z cyberprzemocy występują zarówno objawy psychiczne, jak i emocjonalne. Spośród emocjonalnych są to najczęściej: wzrost napięcia emocjonalnego, niezdolność do rozluźnienia, tzw. zamrożony strach, skrywany płacz, niska samoocena, wycofanie, skłonność do izolacji, chroniczny smutek, depresja, natręctwa,

zachowania kompulsywne, słaba kontrola emocji, impulsywność, zmienność nastroju. Do najbardziej charakterystycznych objawów psychicznych u ofiar przemocy należą: spadek poczucia kompetencji, wzrost agresji wobec otoczenia, nieumiejętność nawiązywania kontaktów z rówieśnikami, nieufność wobec innych, trudności w tworzeniu więzi z innymi, zachowania autodestrukcyjne. Niektóre z powyższych objawów można ustalić jako drugorzędne czynniki wpływające na przestępczość. Wymienionym

zachowaniom towarzyszy lęk, depresja, a także myśli i próby samobójcze¹².

Zakres kontroli

W procesie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży istotną rolę odgrywają placówki oświatowe i jednostki Policji. Szkoły realizując programy profilaktyczne i wychowawcze prowadzone w ramach zajęć szkolnych z udziałem funkcjonariuszy Policji, pokazują młodzieży właściwe wzorce postaw i zachowań.

Ze względu na wagę problemu cyberprzemocy, NIK podjęła kontrolę w: Ministerstwie Edukacji Narodowej (dalej: MEN), Ministerstwie Cyfryzacji (dalej: MC)¹³, pięciu komendach wojewódzkich Policji (dalej: KWP) i dziesięciu powiatowych/miejskich jednostkach Policji (dalej: KPP) oraz w dziesięciu szkołach – jako podmiotach odgrywających kluczową rolę we wspieraniu rodziców rozwiązujących tego typu problemy. Kontrolą w ministerstwach oraz jednostkach Policji objęto okres od 1 stycznia 2013 r. do 18 kwietnia 2017 r., natomiast w szkołach – lata szkolne 2013/2014 – 2016/2017 (do 18 kwietnia).

Celem kontroli było dokonanie oceny, czy działania podejmowane przez właściwe instytucje w zakresie przeciwdziałania i zapobiegania cyberprzemocy wśród dzieci oraz młodzieży są prawidłowe i skuteczne.

Powyższe badanie zostało przeprowadzone na trzech płaszczyznach: podejmowanych działań dotyczących identyfikowania zagrożeń związanych z cyberprzemocą dzieci i młodzieży; prowadzenia działalności profilaktycznej i edukacyjnej związanej z tym problemem oraz skuteczności podejmowanych działań w celu zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy.

Ustalenia kontroli

Identyfikowanie zagrożeń

Ustalenia kontroli NIK wskazują, że skontrolowane jednostki zaangażowane w proces identyfikowania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży nie wywiązywały się prawidłowo z tych zadań.

Na szczeblu centralnym, w latach 2013–2016, działania związane z przeciwdziałaniem cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży podejmowane były zarówno przez MEN (które odgrywało kluczową rolę), jak i przez MC.

MEN nie opracowało odrębnej strategii bądź programu odnoszącego się wprost do tego zjawiska, przygotowało i realizowało natomiast rządowe programy dotyczące szeroko rozumianego bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w szkołach, takie jak: „Bezpieczna i przyjazna szkoła” realizowany w latach 2008–2013¹⁴ (dalej: BIPS I); „Bezpieczna i przyjazna szkoła” na lata 2014–2016¹⁵ (dalej: BIPS II) oraz

¹² L. Albański, 2009 r., D. Iwaniec, J. Szmagański, 2002 r. i C. R. Hollin, D. Brown, E. J. Palmer, 2004 r., cytowani przez L. Albański: *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Jelenia Góra 2010, s. 46.

¹³ Przed powołaniem MC zadania w zakresie cyberprzemocy wykonywało Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. W artykule skrótu MC używa się również do zadań realizowanych przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji.

¹⁴ Program przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 172/2008 z 19.8.2008.

¹⁵ Program przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 130/2014 z 8.7.2014.

„Bezpieczna+” – lata 2015–2018¹⁶ (dalej: „Bezpieczna+”), które obejmowały zadania związane z przeciwdziałaniem cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.

Inicjatywy MC były częścią szerszych działań na rzecz podnoszenia świadomości społecznej na temat zagrożeń płynących z Sieci i bezpiecznego korzystania z Internetu. Podejmowane przez wymienione ministerstwa działania nie zostały poprzedzone badaniami mającymi na celu rzetelne ustalenie skali zjawiska wśród młodzieży szkolnej, jego form i rozmieszczenia w grupach wiekowych. W MEN dostępna była diagnoza jednej z jego form (obrażanie przez Internet lub telefon komórkowy), w tym jego skali, przygotowana przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (dalej: ORE)¹⁷. W ramach ewaluacji prowadzonych przez ORE w wybranych szkołach, uczniowie wypełniali anonimowo ankietę, w której odpowiadali na pytania dotyczące poczucia bezpieczeństwa w placówce, w tym przypadków obrażania ich przez kolegów przy użyciu tych narzędzi komunikacji. W roku szkolnym 2013/2014 spośród badanych 62 572 uczniów, 12,5% było przynajmniej raz obiektem werbalnej agresji w opisany sposób; w 2014 r. – 14%

z 91 832 badanych uczniów; w 2015 r. – 11,8% z 30 966 uczniów¹⁸. Diagnoza dokonywana przez ORE nie była jednak wykorzystana przez MEN przy opracowywaniu programów rządowych BIPS II i „Bezpieczna+”¹⁹.

Ministerstwo Cyfryzacji (podobnie jak MEN) informacje dotyczące problemu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz jego skali uzyskiwało z ogólnodostępnych badań, opracowań i analiz odnoszących się w całości lub części do kwestii cyberprzemocy. MC było w posiadaniu wielu opracowań autorstwa Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej (dalej: NASK) oraz innych instytucji, jednak opracowania te nie odnosiły się do poziomu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży²⁰. Dopiero w grudniu 2016 r. NASK opublikował, przeprowadzone na próbie 1394 uczniów wyniki badań²¹, które wskazują, iż cyberprzemoc jest poważnym problemem wśród dzieci i młodzieży. Z badań tych wynika m.in., że najczęstszymi, obserwowanymi przez młodzież negatywnymi zjawiskami w Sieci są wyzywanie (59,7%) oraz poniżanie i ośmieszanie znajomych (58,1%). Ponadto 33,3% badanych zadeklarowało rozpowszechnianie

¹⁶ Program przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 89/2015 z 23.6.2015 oraz rozporządzeniem Rady Ministrów z 23.6.2015 w sprawie realizacji Rządowego programu wspomaganie w latach 2015–2018 organów prowadzących szkoły w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach – „Bezpieczna+” (Dz.U. poz. 972).

¹⁷ Na podstawie analiz ewaluacji prowadzonych w ramach nadzoru pedagogicznego w latach 2013–2015.

¹⁸ W latach 2014 i 2015 dane prezentowane były również w rozbićiu na typy szkół.

¹⁹ Raporty ORE „Jakość edukacji” dla lat 2013/2014, 2014 i 2015 znajdują się na stronie <<http://www.npseo.pl/action/start/227>>. Raporty za lata 2014 i 2015 obejmują cały rok kalendarzowy, a wcześniejszy raport – rok szkolny 2013/2014.

²⁰ Z wyjątkiem jednego zdania zawartego w broszurze *Twoje dziecko bezpieczne w sieci. Poradnik dla rodziców nastolatków*, mówiącego o tym, że sprawcami cyberprzemocy jest 25% gimnazjalistów, ofiarami 13%.

²¹ Nastolatki 3.0 Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania dzieci w szkołach. Instytut badawczy NASK, grudzień 2016 r.

kompromitujących materiałów na temat znajomych; 34,2% przyznało się do ich straszenia; a 24,4% do szantażowania za pośrednictwem Internetu. 40,5% badanych nastolatków wskazało na próby podszywania się innych osób pod ich znajomych. Jednocześnie w próbie 942 uczniów, 39% badanych nie powiedziało nikomu o skierowanej wobec nich przemocy w Internecie, a jedynie 2,9% powiadomiło nauczyciela. Załatwienie samodzielnie sprawy, czyli przekazanie informacji o incydencie administratorowi sieci, zadeklarowało 20,8% badanych.

Instytucją, która może najlepiej rozpoznać niepokojące zachowania wśród dzieci i młodzieży są szkoły. Wskazanie problemów uczniów, na podstawie rzetelnej diagnozy, powinno znaleźć odzwierciedlenie w przyjętych i stosowanych w praktyce szkolnych programach profilaktycznych i wychowawczych. Kontrolerzy ustalili, że w latach szkolnych objętych badaniem programy profilaktyczne i wychowawcze, z wyjątkiem programów opracowanych w dwóch szkołach (w tym w jednej dla części kontrolowanego okresu), nie zawierały opinii środowiska szkolnego na temat cyberprzemocy, pomimo występowania tego typu problemów w każdej ze skontrolowanych jednostek. Brak rzetelnej diagnozy niewątpliwie mógł wpłynąć na

niezaprojektowanie w programach odpowiednich działań.

Skontrolowane KWP i KPP, w okresie objętym kontrolą nie badały w pełnym zakresie zjawisk kryminogennych, w szczególności skali zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży na terenach objętych ich właściwością, pomimo takiego obowiązku wynikającego z zarządzenia nr 1041 Komendanta Głównego Policji²². Na nieprowadzenie analiz w tym obszarze wpływało również to, że wykorzystywane w codziennej pracy Policji systemy informatyczne: System Wspomagania Dowodzenia Policji i Krajowy System Informacyjny Policji nie umożliwiały szybkiego wygenerowania jednoznacznej statystyki zdarzeń o charakterze cyberprzestępczości, w tym cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Uzyskanie potrzebnych danych możliwe było dzięki ręcznemu i czasochłonnemu przeglądaniu wyselekcjonowanych wstępnie zdarzeń.

W Komendzie Głównej Policji opracowana została – przez zespół, którego zadaniem było m.in. wsparcie rządowych programów, w tym BIPS I, BIPS II i „Bezpieczna+” – „Koncepcja działań Policji w zakresie profilaktyki społecznej na lata 2015–2018”. Jak wskazano w tym dokumencie, na potrzeby jego

²² Zarządzenie to stanowi załącznik do obwieszczenia Komendanta Głównego Policji z 25.6.2013 w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu zarządzenia Komendanta Głównego Policji w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji (Dz. Urz. KGP poz. 50, ze zm.). Zgodnie z § 29 ust. 1 pkt 14 zarządzenia, do zakresu działania KWP należy analizowanie zjawisk kryminalnych ze szczególnym uwzględnieniem tych, które dotyczą dzieci i młodzieży oraz opracowywanie i wdrażanie programów przeciwdziałania tym zjawiskom, natomiast stosownie do § 30 ust. 1 pkt 19 zarządzenia, w zakresie działania KPP jest analizowanie zjawisk kryminogennych oraz rozpoznanych zagrożeń przestępczością, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk patologicznych dotyczących dzieci i młodzieży.

opracowania podjęte zostały prace służące analizie obszarów zagrożeń wskazanych przez policjantów realizujących zadania z zakresu prewencji kryminalnej, na podstawie których cyberzagrożenia znalazły się wśród trzech najważniejszych obszarów zagrożeń, obok narkotyków i bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Zaproponowano w nim aby w komendach powiatowych, miejskich i rejonowych Policji oraz komisariatach wprowadzić rozwiązania organizacyjno-funkcjonalne mające na celu zwrócenie uwagi na potrzebę wzmocnienia działań profilaktycznych, wpływających na wzrost poczucia bezpieczeństwa społeczeństwa. Przewidziano, na poziomie KPP, przydzielenie policjantów w liczbie stosownej do kategorii jednostki organizacyjnej Policji, zajmujących się wyłącznie profilaktyką, współpracujących z innymi w jednostce oraz w podległych komisariatach i posterunkach. Jako strukturę docelową na poziomie komend powiatowych wskazano zespół lub sekcję o stanie liczbowym odpowiadającym kategorii jednostki organizacyjnej Policji. Pomimo wypracowania koncepcji, Komendant Główny Policji nie określił sposobu postępowania podległych jednostek przy wykrywaniu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz zasad profilaktyki w tym zakresie. Wytycznych takich nie przekazywali również komendanci wojewódzcy Policji podległym KPP.

W trakcie prowadzonej kontroli NIK zbadała – na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych wśród nauczycieli, rodziców i uczniów skontrolowanych szkół²³ – czy zjawisko cyberprzemocy jest tam istotnym problemem. Wyniki przedstawia rysunek 2, s. 60.

Według ankietowanych uczniów cyberprzemoc dotyka najczęściej inne osoby. Jednak aż 26,7% tych uczniów przyznało, że dotknęła ich bezpośrednio. Także 24,5% rodziców wskazało, że ich dzieci były jej ofiarą. Wyniki ankiety świadczą również o tym, że rzeczywista skala cyberprzemocy może być zdecydowanie wyższa. Blisko połowa (48,9%) ankietowanych uczniów, którzy jej doświadczyli stwierdziła, że nie zwróciła się do nikogo o pomoc.

Źródła pomocy dla uczniów dotkniętych cyberprzemocą przedstawiono szczegółowo na rysunku 3, s. 61.

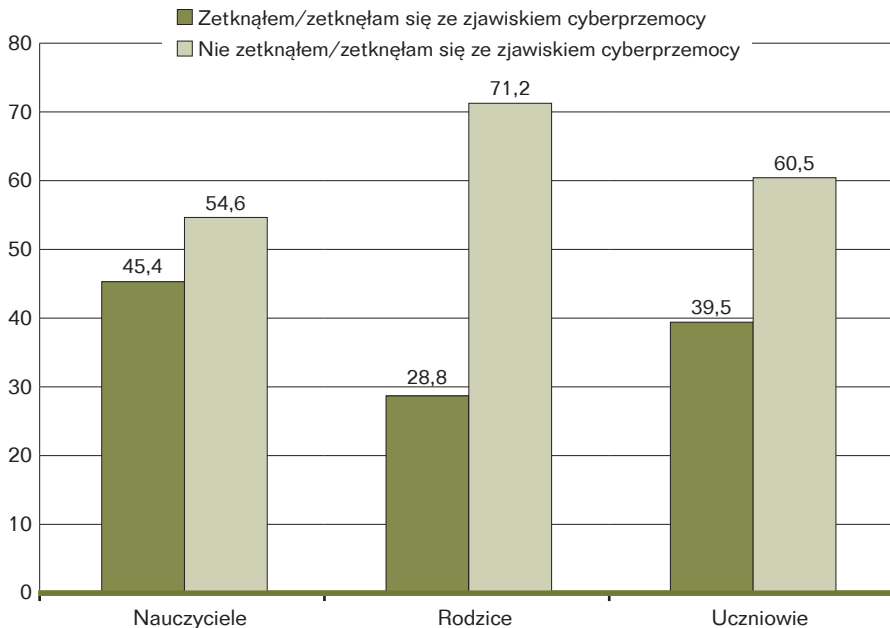
Ustalenia kontroli

Działalność profilaktyczna

Powszechna edukacja informacyjna i medialna ma na celu uświadamianie dzieci i młodzieży jakie niebezpieczeństwa związane są z Internetem, zachęcanie ofiar cyberprzemocy do jej zgłaszania, a także pokazywanie powagi sytuacji oraz możliwych skutków przestępstwa tym, którzy się go dopuszczają. Jest to nie tylko potrzeba sygnalizowana społecznie, ale też mająca swe uzasadnienie ekonomiczne. Kształcenie i działalność profilaktyczna

²³ Ankiety przeprowadzono w każdej kontrolowanej szkole wśród maksymalnie 100 uczniów (których rodzice wyrazili zgodę na przeprowadzenie ankiety), ich rodziców i 30 nauczycieli uczących tych uczniów. Dla ważności wyników ankiet istotne było uzyskanie wyników na poziomie 70%. W jednej szkole ww. warunek nie został spełniony, stąd wyników ankiet z tej szkoły nie uwzględniono w wynikach badań.

Rysunek 2. Skala zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży w opinii ankietowanych²⁴ (w%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

są bowiem mniej kosztowne od działań penitencjarnych, skutków osobowych i zaniedbań społecznych. Objęte kontrolą ministerstwa nie opracowały w kontrolowanym okresie programów profilaktycznych ukierunkowanych wyłącznie na przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. O elementy profilaktyki zadbano natomiast w programach MEN – BIPS I, BIPS II, „Bezpieczna+” oraz inicjatywach MC podejmowanych w ramach działań na rzecz podnoszenia świadomości społecznej na

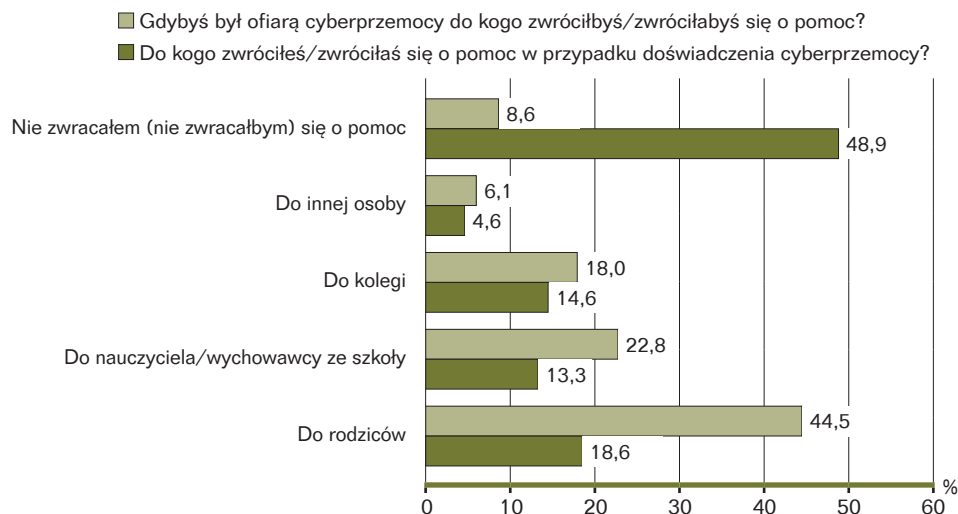
temat bezpiecznego korzystania z Internetu oraz zagrożeń płynących z sieci.

Podczas przygotowania i realizacji wymienionych programów rządowych MEN współpracowało z wieloma instytucjami (w tym MC) uczestnicząc w realizacji programów rządowych BIPS II i „Bezpieczna+”. Minister Edukacji Narodowej upowszechniał dobre praktyki wypracowane przy realizacji programów rządowych w zakresie przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży,

²⁴ N=1821 (nauczyciele N=270, rodzice N=814, uczniowie N=737).

Rysunek 3. Źródła pomocy dla uczniów dotkniętych cyberprzemocą w opinii ankieterowanych uczniów²⁵ (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

jedynie przez ich zamieszczenie na stronie internetowej.

Opracowane na zlecenie MC materiały dotyczące bezpiecznego korzystania z Internetu, w tym profilaktyki cyberprzemocy oraz procedury reagowania szkół i nauczycieli, m.in. w wypadku jej wystąpienia (w szczególności „Standard bezpieczeństwa *online* placówek oświatowych”), zamieszczono na platformie²⁶, nie zostały natomiast przekazane przez MEN szkołom i kuratoriom oświaty. Minister Edukacji Narodowej, w trakcie kontroli NIK, w związku z doniesieniami dotyczącymi pojawiających się zagrożeń

w Internecie, dopiero w marcu 2017 r. skierował do środowiska oświatowego list, w którym m.in. wskazał strony internetowe, gdzie można znaleźć materiały dotyczące reagowania w sytuacji wystąpienia cyberprzemocy, w tym „Standard bezpieczeństwa *online* placówek oświatowych”. W kwietniu 2017 r. w piśmie do kuratorów oświaty Ministerstwo zarekomendowało ich przydatność przy realizacji przez szkoły i placówki działań wychowawczo-profilaktycznych oraz zobowiązało kuratorów oświaty do ich upowszechnienia w nadzorowanych placówkach. Ponadto zaplanowano spotkanie, którego celem

²⁵ N=737.

²⁶ <www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl>

było wypracowanie i wprowadzenie do systemu oświaty metod przeciwdziałania cyberprzemocy. W MEN zajęto się również wypracowaniem procedur i strategii stanowiących narzędzie skutecznego reagowania na trudne lub zaskakujące sytuacje dotyczące bezpieczeństwa dzieci i młodzieży online. Opracowane, przy udziale środowisk zajmujących się tym zagadnieniem, w tym podmiotów realizujących zadania programu „Bezpieczna+”, komplementarne działania prewencyjne, w szczególności związane z bezpieczeństwem dzieci i młodzieży w Sieci, mają zostać upowszechnione w szkołach i placówkach.

Kontrola wykazała również, że Minister Edukacji Narodowej nie zlecał jednostkom podległym (kuratoriom oświaty, ORE) realizacji zadań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Z tego względu zagadnienie to nie było przedmiotem oceny w ramach nadzoru sprawowanego przez Ministra nad kuratorami oświaty.

Z informacji uzyskanych od 16 kuratorów oświaty wynika, że wszystkie kuratoria zauważały ten problem wśród uczniów, nie monitorowały jednak tego zjawiska. Rola kuratoriów ograniczała się w zasadzie do włączania się do akcji dotyczących przeciwdziałania zjawisku, zwłaszcza przez udział w programach BIPS I, BIPS II i „Bezpieczna+”. Żaden z kuratorów nie planował kontroli problemowej zagadnienia, natomiast niektórzy organizowali kontrole doraźne związane głównie

z rozpatrzeniem skarg zgłaszanych przez rodziców uczniów na działalność szkoły w związku z cyberprzemocą.

Zgodnie z art. 39 ust. 1 pkt 3 ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty²⁷, do zadań dyrektora szkoły należało stwarzanie uczniom warunków do harmonijnego rozwoju psychofizycznego przez aktywne działania prozdrowotne. Narzędziami są – uchwalone przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną – program wychowawczy, który zgodnie z art. 54 ust. 2 pkt 1 lit. a ustawy o systemie oświaty, powinien obejmować wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów, realizowane przez nauczycieli oraz program profilaktyki, który – stosownie do art. 54 ust. 2 pkt 1 lit. b ww. ustawy – powinien być dostosowany m.in. do potrzeb danego środowiska i obejmować wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym skierowane do uczniów, rodziców i nauczycieli. Programy wychowawcze i programy profilaktyczne zostały wprowadzone zgodnie z wymienionymi wymogami w siedmiu z 10 szkół objętych kontrolą.

We wszystkich skontrolowanych placówkach prowadzona była działalność profilaktyczna dotycząca cyberprzemocy. Mieściły się one w szeroko rozumianej profilaktyce uniwersalnej, adresowanej do wszystkich uczniów w określonym wieku, bez względu na stopień wystąpienia zachowań ryzykownych. Zajęcia prowadzone były w szczególności przez pracowników pedagogicznych szkoły – wychowawców

²⁷ Dz.U. z 2017 r. poz. 2198, ze zm.

w ramach godziny wychowawczej, pedagoga i psychologa oraz nauczycieli informatyki. Wśród treści przekazywanych podczas realizacji takich zajęć znajdowały się zagadnienia dotyczące omówienia zjawiska cyberprzemocy i jej definicji (czym jest cyberprzemoc, jakie są jej rodzaje), a także zagrożeń dotyczących korzystania z Internetu, skutków cyberprzemocy, obrony przed nią i zjawiska hejtu. Oprócz działań podejmowanych w ramach godzin wychowawczych i zajęć z informatyki skontrolowane szkoły współpracowały w tym obszarze z innymi instytucjami, w szczególności z Policją, a także brały udział w realizacji programów rządowych.

W połowie skontrolowanych szkół, pomimo braku diagnozy wskazującej na problemy młodzieży szkolnej z cyberprzemocą, w programach profilaktycznych zaplanowano do realizacji działania związane z tą problematyką. We wszystkich opracowanych przez kontrolowane szkoły programach określono cele do realizacji, przy czym albo nie były one mierzalne, albo nie określono wskaźników ich pomiaru lub też określono wskaźniki, które nie pozwalały na pomiar faktycznych rezultatów programu (były tzw. wskaźnikami produktu a nie rezultatu). Uniemożliwiało to dokonanie oceny skuteczności podjętych działań.

Plany doskonalenia zawodowego nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych, z wyjątkiem dwóch placówek, nie uwzględniały pogłębiania umiejętności profilaktycznych i edukacyjnych dotyczących cyberprzemocy. We wszystkich

skontrolowanych szkołach pracownicy uczestniczyli natomiast w nieplanowanych szkoleniach lub konferencjach nawiązujących do problematyki cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Szkoleniami objęci byli zazwyczaj pedagodzy szkolni oraz wybrani nauczyciele. Kwalifikacje zatrudnionych we wszystkich skontrolowanych szkołach pedagogów i psychologów odpowiadały wymogom określonym w § 19 i 20 ust. 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i sytuacji, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli²⁸. Ponadto w trzech spośród 10 objętych kontrolą szkół wykorzystywano materiały zamieszczone na stronie internetowej NASK, m.in. takie jak: „Bezpieczeństwo Dzieci Online”, „Zagrożenia w Internecie zapobieganie – reagowanie”, „Zagrożenia internetowe – wybrane zjawiska”, „Internet-edukacja-bezpieczeństwo”, „Nadmierne korzystanie z komputera i Internetu przez dzieci i młodzież”.

Kontrola wykazała, że KWP i KPP podejmowały przedsięwzięcia profilaktyczne dotyczące cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Prowadzono je w ramach programów i akcji dotyczących zarówno cyberprzemocy, jak również szeroko rozumianego bezpieczeństwa publicznego i ograniczania przestępczości. Akcje te kierowane były zarówno do określonych grup

²⁸ Dz.U. z 2015 r. poz. 1264.

młodzieży szkolnej, jak i ogółu mieszkańców w ramach różnego rodzaju festynów, spotkań i imprez oraz przez uczestnictwo w lokalnych audycjach radiowych i telewizyjnych.

Do najciekawszych inicjatyw profilaktycznych podejmowanych przez skontrolowane KPP należały:

1. Opracowany w 2013 r. przez funkcjonariusza Zespołu Kryminalnego Komisarjatu Policji w Grabicy (podległego Komendzie Miejskiej Policji w Piotrkowie Trybunalskim) w formie broszury materiał dydaktyczny „Prewencyjny program z zakresu przeciwdziałania cyberprzemocy”. Był to podręcznik dla funkcjonariuszy Policji oraz rodziców.

2. Program profilaktyczny „Cyberdżungla” opracowany w Komendzie Miejskiej Policji w Szczecinie. Jego celem była poprawa świadomości na temat zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu oraz poprawa bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w Sieci. Ponadto program zakładał uaktywnienie kontroli rodzicielskiej nad dziećmi korzystającymi z zasobów Internetu i zawierał przewodnik dla rodziców, wprowadzając ich w tajniki wirtualnej rzeczywistości. Komenda opracowała także poradnik „Cyberdżungla@wyprawawnieznane”.

Podstawą realizowanych przez skontrolowane komendy miejskie i powiatowe Policji inicjatyw profilaktycznych w szkołach było zgłaszane przez dyrektorów szkół zapotrzebowanie, co przy braku rozpoznania skali zjawiska cyberprzemocy (także przez

same szkoły) oraz ograniczonych możliwościach kadrowych komend, mogło powodować, że działania były skierowane do uczniów, wśród których cyberprzemoc nie jest największym problemem. Jednocześnie działalność profilaktyczna nie musiała obejmować tych środowisk, w których problem faktycznie występuje. Reasumując, działania były przypadkowe i nie zostały ukierunkowane na najbardziej potrzebujące środowiska.

Analiza szacunkowych danych na temat działań profilaktycznych przeprowadzonych przez skontrolowane jednostki Policji w latach 2013–2016 oraz liczby szkół wskazuje, że statystycznie tylko KPP w Świebodzinie i KPP w Gorzowie Wielkopolskim zrealizowały w każdej placówce ponad jedno spotkanie profilaktyczne dotyczące cyberprzemocy. Natomiast w skrajnym przypadku (KPP w Skarżysku-Kamiennej) jedynie w nieco ponad 9,5% szkół z terenu działania komendy były prowadzone działania profilaktyczne przez funkcjonariuszy Policji lub przy ich udziale. Żadna ze skontrolowanych KWP i KPP nie dokonywała ewaluacji działań profilaktycznych, ze względu na nieokreślenie mierzalnych wskaźników realizacji. Dlatego ich skuteczność nie była znana.

W ekspertyzie przygotowanej na zlecenie NIK wyraźnie podkreślono, że badania Pracowni EZTIK w NASK z 2016 roku²⁹ ujawniają podejmowanie przez dzieci aktywności w Sieci znacznie wcześniejszej niż przewidziano w programach szkolnych.

²⁹ M. Tanaś (2017): *Nastolatki w Internecie – rekomendacje NASK dla rodziców i nauczycieli*. Ogólnopolski Kongres Oświatowy EDUTEC *Edukacja w kosmosie informacji*, Poznań, 23-24.3.2017. Wersja elektroniczna: <http://kongres.odnpoznan.pl/wp-content/uploads/2017/02/Eduotec_Maciej_Tanas.pdf>.

W efekcie zdobywają one wiedzę i umiejętności korzystania z mediów metodą prób i błędów, co naraża je na wiele niebezpieczeństw. Konsekwencje braku elementarnej wiedzy i umiejętności oddzielania informacji rzetelnych od bezwartościowych, nieumiejętne odczytywanie komunikatów medialnych, brak wsparcia jednostkowej i zespołowej twórczości internetowej, skutkują naiwną postawą obywatelską, podatnością na manipulacje oraz brakiem odporności na wrogie ataki.

Na wagę i potrzebę prowadzenia szerokiej profilaktyki zwrócono uwagę w raporcie dla Parlamentu Europejskiego „Cyberbullying Among Young People” opublikowanym w 2016 roku. Wymienia się w nim działania podejmowane w różnych krajach, podaje też dobre praktyki radzenia sobie z cyberprzemocą wśród młodych ludzi³⁰. Dobre praktyki rozumiane są w tym przypadku jako działania służące aktywnemu ograniczaniu cyberprzemocy, jako wsparcie ofiar przemocy, podnoszenie świadomości i skuteczne karanie sprawców przestępstw. We wszystkich omawianych w raporcie państwach dobre praktyki związane są przede wszystkim z edukacją oraz podnoszeniem świadomości zagrożeń i skutecznym karaniem.

Prawidłowość i skuteczność reakcji na cyberprzemoc

Podejmowane działania profilaktyczne pozwalają uniknąć wielu problemów, w tym najpoważniejszych, związanych z krzywdą konkretnych osób. Jednak nawet te

najlepiej zaprojektowane nie wyeliminują problemu cyberprzemocy. W związku z tym, równie istotne jak prowadzenie intensywnych działań profilaktycznych jest opracowanie procedur interwencyjnych, których zastosowanie pozwala skutecznie reagować na niebezpieczne zjawiska oraz eliminować lub ograniczać ich negatywne skutki.

W siedmiu z 10 skontrolowanych szkół w całym okresie objętym kontrolą obowiązywały procedury dotyczące ujawniania i reagowania na stwierdzone akty cyberprzemocy wśród uczniów. W dwóch szkołach właściwe procedury wprowadzone zostały w części okresu objętego kontrolą, natomiast w jednej w ogóle ich nie było.

W wyżej przywołanym „Standardzie bezpieczeństwa online placówek oświatowych” przedstawiono m.in. modelowe propozycje sposobów reagowania w sytuacji stwierdzenia czynów zabronionych i działań szkodliwych związanych z cyberprzemocą. Nierozpropagowanie tego dokumentu wśród placówek edukacyjnych sprawiło, że objęte kontrolą szkoły we własnym zakresie przygotowały procedury reagowania na wypadek wystąpienia takich zagrożeń. Chociaż żadna z objętych kontrolą szkół nie wykorzystywała do opracowania procedur wspomnianego „Standardu...”, w siedmiu placówkach ujęte w procedurze rozwiązania były zgodne z przewidzianymi w nim.

W kontrolowanych szkołach, w okresie objętym kontrolą, wystąpiło 60 zdarzeń związanych z cyberprzemocą wśród dzieci

³⁰ *Good practices to prevent and tackle cyberbullying among young people*, za: *Cyberbullying among young people*, s. 73.

i młodzieży, a ujawnione akty stanowiły niewielki procent w stosunku do średniej liczby uczniów w danym roku szkolnym – od 0,3 do 3,8%. Dane te w porównaniu z wynikającymi z ankiet przeprowadzonych wśród uczniów, rodziców i nauczycieli mogą świadczyć, że większość zdarzeń dotyczących cyberprzemocy nie jest ujawniana przez szkoły.

W zdecydowanej większości szkół w sytuacji rozpoznania cyberprzemocy stosowano się do przyjętych procedur. Badania NIK wykazały, że ofiarom udzielano odpowiedniego wsparcia, a wobec sprawców wyciągano właściwe konsekwencje. Dla przykładu, w jednej z placówek przeprowadzono interwencyjne indywidualne rozmowy z uczniami (ofiara, sprawcami, świadkami zdarzenia), rozmowy z innymi uczniami i zaproszonymi rodzicami, nawiązano współpracę z jednostką Policji, a także poinformowano rodziców o przyszługujących środkach ochrony prawnej. Ponadto zastosowano odpowiednie formy pomocy psychologicznej dla ofiary i oceniono efekty podjętych działań. W stosunku do sprawców wyciągnięto stosowne konsekwencje. Odstępstwa od procedur ujawniono w dwóch jednostkach.

Skontrolowane KWP nie prowadziły postępowań sprawdzających lub przygotowawczych, dotyczących przestępstw

związanych z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży³¹ oraz postępowań, których przedmiotem były czyny wyczerpujące znamiona wykroczeń³². Zajmowały się tym KPP.

W tabeli 2, s. 67 przedstawiono relacje przyjętych zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstw związanych z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży do szacunkowej liczby uczniów na terenie działania danej jednostki.

Z powyższych danych wynika, że zgłoszenia czynów zabronionych o charakterze cyberprzemocy stanowią niewielki procent w stosunku do liczby uczniów na terenie objętym właściwością danej jednostki.

Wszystkie skontrolowane jednostki Policji prawidłowo reagowały na zgłoszone przypadki, jednak aż jedna trzecia (36%) zakończonych w kontrolowanym okresie postępowań została umorzona głównie z powodu niewykrycia sprawcy.

Podsumowanie i wnioski

Ustalenia kontroli wskazują, że brak koordynacji, a także określenia pożądaných i oczekiwanych sposobów postępowania w celu zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród młodzieży szkolnej, zwłaszcza przez Ministra Edukacji Narodowej i Komendanta Głównego Policji powodowały, iż szkoły i jednostki

³¹ Przestępstw z art. 190 § 1 Kodeksu karnego (groźba karalna), art. 190a § 1 i 2 kk (uporczywe nękanie oraz podszywanie się pod inną osobę lub wykorzystywanie jej wizerunku), art. 191 § 1 kk (zmuszanie do określonego zachowania lub znoszenia), art. 191a § 1 kk (utrwalanie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej albo rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody), art. 212 § 1 i 2 kk (znieśławienie), art. 216 § 1 i 2 kk (zniewaga), art. 268a § 1 kk (kradzież tożsamości), art. 267 § 1 kk (kradzież informacji), art. 268 § 1 i 2 kk (naruszenie integralności informacji i prawa do niezakłóconego dostępu do niej osoby uprawnionej).

³² Wykroczenia z art. 107 (naruszenie spokoju człowieka) oraz art. 141 (naruszenie obyczajności) Kodeksu wykroczeń.

Tabela 2. **Relacja przyjętych zawiadomień o podejrzeniu możliwości popełnienia przestępstw związanych z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży a szacunkowa liczba uczniów na obszarze działania danej jednostki**

Nazwa jednostki Policji	Przyjęte w latach 2013–2016 zawiadomienia	Stosunek przyjętych zawiadomień do szacunkowej liczby uczniów na terenie właściwości danej jednostki (w%)
Komenda Powiatowa Policji w Łobzie	8	0,19
Komenda Miejska Policji w Gorzowie Wlkp.	14	0,08
Komenda Powiatowa Policji w Bełchatowie*	9	0,06
Komenda Miejska Policji w Kielcach	17	0,05
Komenda Powiatowa Policji w Starachowicach	5	0,04
Komenda Miejska Policji w Szczecinie	16	0,04
Komenda Miejska Policji w Rzeszowie	11	0,03
Komenda Powiatowa Policji w Skarżysku-Kamiennej	3	0,03
Komenda Powiatowa Policji w Stalowej Woli	3	0,02
Komenda Miejska Policji w Piotrkowie Trybunalskim	5	0,02
Komenda Powiatowa Policji w Świebodzinie	1	0,01

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

Policji nie podejmowały aktywności służącej identyfikowaniu rzeczywistej skali problemu. Z tego powodu podejmowane działania nie mogły być skuteczne.

Realizacja w kontrolowanym okresie programów rządowych BIPS I i BIPS II oraz „Bezpieczna+”, a także zadań w ramach konkursów ogłaszanych przez

MC, nie wpłynęła w istotny sposób na ograniczenie zjawiska cyberprzemocy. Jakkolwiek działania w tym zakresie były podejmowane w ramach wymienionych programów i konkursów, to jednak zostały zaplanowane bez zdiagnozowania rzeczywistych potrzeb. Równocześnie niewskazanie oczekiwanych rezultatów, brak

odpowiednich wskaźników ich pomiaru, a także ewaluacji działań, nie pozwoliło na zaproponowanie pozytywnych rozwiązań.

Skala oficjalnie ujawnionych przypadków cyberprzemocy wśród uczniów w kontrolowanych w szkołach była niewielka (przeciętnie w każdej niespełna dwa przypadki w roku szkolnym), jednak wyniki ankiet wskazują, że ze zjawiskiem cyberprzemocy zetknęło się: 39,5% uczniów, 28,8% rodziców i 45,4% nauczycieli. Dowodzi to, że rzeczywista skala problemu była o wiele większa od ujawnionej. Brak właściwego rozpoznania grupy uczniów, w której powinny być prowadzone działania profilaktyczne, ustalenie charakteru cyberprzemocy oraz relacji sprawca – ofiara powoduje, że podejmowana profilaktyka nie może być skuteczna. Współpraca szkół i jednostek Policji w tej dziedzinie była w dużej mierze przypadkowa. Policja odpowiadała na zgłaszane sygnały, jednak brak informacji na temat rzeczywistej skali cyberprzemocy w poszczególnych szkołach, koordynacji działań i diagnozy tego zjawiska może oznaczać, że część uczniów dotkniętych lub zagrożonych tym zjawiskiem mogło nie otrzymać właściwego wsparcia.

Ustalenia kontroli stanowiły podstawę do sformułowania 37 wniosków pokontrolnych, dotyczących przede wszystkim:

- wykorzystywania, przy projektowaniu działań Ministra Edukacji Narodowej, analiz i badań rzetelnie przedstawiających skalę i dynamikę zagrożeń dla bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, w szczególności dotyczących cyberprzemocy;
- zlecenia przez MEN kuratorom oświaty kontroli planowej w szkołach i placówkach oświatowych dotyczącej w szczególności

przeciwdziałania i zapobiegania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży;

- opracowywania programów profilaktycznych na podstawie rzetelnej oceny problemów uczniów, z uwzględnieniem wskaźników pozwalających na analizę realizacji zaplanowanych działań;
- obejmowania ewaluacją wewnętrzną prowadzoną w ramach nadzoru pedagogicznego zagadnień związanych z cyberprzemocą oraz dokonywania ewaluacji prowadzonych przez szkołę działań profilaktycznych, których celem jest przeciwdziałanie temu zjawisku;
- prowadzenia przez KWP i KPP działalności profilaktycznej w obszarze przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży na podstawie rzetelnej analizy skali tego zjawiska, uwzględniającej podejmowanie czynności ewaluacyjnych, pozwalających na ocenę efektów realizacji zaplanowanych działań;
- analizowania zjawisk kryminogennych związanych z zagrożeniami cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży.

Najwyższa Izba Kontroli pozytywnie oceniła działania dotyczące problematyki cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, podjęte w ostatnim czasie przez Ministra Edukacji Narodowej, będące również następstwem kontroli NIK (z kwietnia 2017 r.).

W informacji o wynikach kontroli, Izba wskazała na potrzebę:

- kontynuowania przez Ministra Edukacji Narodowej podjętych, po zakończeniu kontroli NIK, działań koordynujących w zakresie upowszechniania w szkołach dobrych praktyk dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy oraz wypracowania skutecznych procedur w tym obszarze;

- wypracowania przez Ministra Edukacji Narodowej oraz Komendanta Głównego Policji wspólnej koncepcji działań pozwalających na odpowiednie identyfikowanie problemu wśród dzieci i młodzieży oraz właściwy przepływ informacji pomiędzy szkołami i jednostkami Policji, co przyczyni się do skutecznego zapobiegania i przeciwdziałania problemowi cyberprzemocy;
- rozpoznawania przez dyrektorów szkół i komendantów właściwych jednostek Policji zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz prowadzenia wspólnych i skoordynowanych działań profilaktycznych wśród uczniów dotkniętych lub zagrożonych tym zjawiskiem;
- podejmowania przez dyrektorów placówek oświatowych działań zachęcających uczniów (i ich opiekunów prawnych) do ujawniania przypadków cyberprzemocy oraz stworzenia im dogodnych do tego warunków.

W stanowisku do informacji Minister Edukacji Narodowej podzielił pogląd NIK dotyczący kontynuowania przez MEN działań koordynujących, służących upowszechnianiu w szkołach dobrych praktyk

dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy oraz wypracowania skutecznych narzędzi w tym obszarze. Poinformował również o podjęciu już w pierwszym półroczu 2018 r. działań polegających między innymi na opracowaniu procedur i strategii stanowiących narzędzie efektywnego reagowania na trudne sytuacje dotyczące dzieci i młodzieży w Internecie.

Nawiązano także współpracę z Ministrem Cyfryzacji oraz Ministrem Spraw Wewnętrznych i Administracji ukierunkowaną na zapewnienie bezpieczeństwa uczniów w Sieci przez blokowanie polskich stron internetowych przed niepożądanymi treściami.

Minister zobowiązał się do przekazania kuratorom oświaty procedury bezpieczeństwa cyfrowego oraz innych materiałów służących projektowaniu działań mających przeciwdziałać cyberprzemocy.

dr GRZEGORZ WALENDZIK, dyrektor
dr KRZYSZTOF WILKOSZ, doradca ekonom.,
Delegatura NIK w Kielcach

Słowa kluczowe: cyberprzemoc, przeciwdziałanie cyberprzemocy, dzieci, młodzież, technologie informacyjne, media elektroniczne, Internet

Key words: cyberbullying, prevention of cyberbullying, children, youngsters, information technologies, electronic media, Internet